

ERDÉLYI MÚZEUM

LXXXI. KÖTET

2019. 1. FÜZET

Hans Jordan 16. századi kolozsvári polgár családi bibliájának német nyelvű feljegyzései

*

A százok és a fejedelmi tábla a 16. században

*

A kora újkori Erdély bírászkodása „alulnézetből”. Pistaki Lukács prókátor levelezéséről
(1567–1595)

*

Források Erdély és Havasalföld 16. század végi politikai kapcsolataihoz

*

Törökök az asztalnál, törökök a városban. Bocatius János és a török képe Magyarországon

*

Egy cubicularius klán ismeretlen ága: a kolozsvári Bornemiszák

*

„Az Felséged praefecturája szegény hazánknak szabadságának nagy romlására volt” –

A kincstári igazgatás tisztviselői Bethlen Gábor uralkodása alatt

*

Adalékok Inczédi Pál működéséhez I. Apafi Mihály fejedelemségének idején

*

Szemle

*

Egyesületi közlemények

KOLOZSVÁR, 2019
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

Tartalom

Robert Offner: Hans Jordan 16. századi kolozsvári polgár családi bibliájának német nyelvű feljegyzései	1
Bogdándi Zsolt: A szászok és a fejedelmi tábla a 16. században.....	21
Pakó László: A kora újkori Erdély bíraskodása „alulnézetből”. Pistaki Lukács prókátor levelezéséről (1567–1595)	34
Fejér Tamás: Források Erdély és Havasalföld 16. század végi politikai kapcsolataihoz	49
Kármán Gábor: Törökök az asztalnál, törökök a városban. Bocatius János és a török képe Magyarországon	72
Dáné Veronka: Egy cubicularius klán ismeretlen ága: a kolozsvári Bornemiszák	79
Mátyás-Rausch Petra: „Az Felséged praefecturája szegény hazánknek szabadságának nagy romlására volt” – A kincstári igazgatás tisztviselői Bethlen Gábor uralkodása alatt	91
Szalai Ágnes: Adalékok Inczédi Pál működéséhez I. Apafi Mihály fejedelemiségének idején	109

Szemle

Szenste Gergely: Nagy jelentőségű feldolgozás egy kistrégyi régészetről.....	127
Hegyí Géza: Három az egyben: komplex monográfia a régi Udvarhelyszékről	130
Hegyí Géza: Újjáéledő hungarikafeltárás a Vatikáni Titkos Levéltárban	135
Gálfí Emőke: Az Erdélyi Fejedelemség alapjait megvető György barát életpályája.....	138
Fejér Tamás: Források Erdély kora újkori történetéhez.....	141
Fehér Andrea: A fejedelmi beteg.....	146
Nagy Kornél: Új monográfia a kelet-európai örmény közösségek történetéről	150
P. Kovács Klára: Egy újjáéledt kastély falképei	152

Egyesületi közlemények

Főtitkári jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület 2018. évi munkájáról.....	156
Az Entz Géza Díj odaitélése 2018-ban	204

Pakó László

A kora újkori Erdély bíráskodása „alulnézetből”. Pistaki Lukács prókátor levelezéséről (1567–1595)

A késő középkori – kora újkori prókátorok tevékenységének a vizsgálata ugyan nem a legdivatosabb kutatási témák egyike, de születtek már alapvető munkák a témában. A hivatásos ügyvédi osztály kialakulásának folyamatáról Varga Endre az 1930-as években lényeges megfigyeléseket tett,¹ Kubinyi András pedig a Hunyadi- és a Jagelló-kor értelmiségének és hivatalnokrétegének a vizsgálata során mutatott rá az ügyvédi tevékenység korabeli felértékelődésére.² Dominkovits Péter és Gecsényi Lajos kutatásai több nyugat-magyarországi kora újkori értelmiségi életút esetében bizonyították a prókátorságban rejlő karrierlehetőségeket,³ Horn Ildikó, Dáné Veronka és saját vizsgálódásaink pedig azt igazolták, hogy nem volt ez másképp a fejedelemség kori Erdély vármegyei, széki vagy városi környezetben tevékenykedő prókátorok esetében sem.⁴

E kutatásokhoz szeretnénk a következőkben új adatokat nyújtani egy kora újkori erdélyi prókátor, Pistaki Lukács levelezésének az elemzésével. A hasonló prókatori életutak kutatásának forrásait a mi viszonyaink között általában a központi, a vármegyei vagy a városi hatóságok hivatalos iratai (oklevelek, ezek közül is főként az ítéletlevelek és más peres iratok, törvénykezési vagy közgyűlési jegyzőkönyvek, számadások stb.) képezik. Forrásaink ezzel szemben azért különlegesek, mert nem a bíráskodási tevékenységet végző hatóságok, hanem a

Pakó László (1980) – történész, PhD, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kutatóintézete, Kolozsvár, pako.laszlo@eme.ro.

¹ Varga Endre: *A hivatásos ügyvédi osztály kialakulása. = Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére.* Bp. 1937. 625–642.

² Kubinyi András: *Írástudás és értelmiségi foglalkozásúak a Jagelló-korban.* Magyar Herald I(1984). 196; Uő: *A Jagelló-kori értelmiség. = Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században.* Szerk. Zombori István. Szeged 1998. 11; Uő: *Polgári értelmiség és hivatalnokréteg Budán és Pesten a Hunyadi és a Jagelló-korban.* = Uő: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről.* II. Szerk. Kenyeres István – Kis Péter – Sasfi Csaba. Bp. 2009. 613–615.

³ Gecsényi Lajos: *Győr megye közigazgatása és tisztkara a 17. században.* Levéltári Szemle XXXVIII(1988). 3. sz. 21; Dominkovits Péter: *Egy kora újkori ügyvéd pályaképe – Szepsy (Zepsy) János.* Aetas. Történettudományi folyóirat XVII(2002). 2–3. sz. 5–35; Uő: *Főúri familiáris – jogtudó értelmiség – mezővárosi polgár? Adatok és kérdések egy 17. századi szombathelyi ügyvéd, Gorup János életútjához.* Sic Itur ad Astra 60(2009). 85–101.

⁴ Dáné Veronka: *A Trauznerek a fejedelemség korában. = Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Szerk. Pál-Antal Sándor – Sipos Gábor – W. Kovács András – Wolf Rudolf. Kvár 2003. 81–93; Uő: *„Az őnagysága széki így deliberála.” Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata.* Debrecen–Kvár 2006. (Erdélyi Tudományos Füzetek 259. – a továbbiakban Dáné: *„Az őnagysága széki”*) 116–118; Horn Ildikó: *A sánta prókátor. = Emlékkönyv Benkő Samu születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Szerk. Sipos Gábor. Kvár 2008. 97–102; Pakó László: *Prókátorkarrierék Kolozsváron a 16. század utolsó évtizedeiben. = Certamen I. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában.* Szerk. Egyed Emese – Pakó László – Weisz Attila. Kvár 2013. 260–264; Uő: *Cancelaria princiară și cariera de procurator în Transilvania la sfârșitul secolului al XVI-lea. = Exercițiul scrierii în Transilvania medievală și premodernă.* Ed. Susana Andea – Adinel Dincă. Cluj-Napoca–Gatineau 2016. (a továbbiakban Pakó: *Cancelaria*) 219–244.

másik oldal, az abban részt vevő szereplők szemszögéből, „alulnézetből” engednek személyesebb hangvételt betekintést az erdélyi központi és alsóbb szintű bíráskodás működésébe, egy kora újkori prókatori praxis kulisszatitkaiba, illetve egy prókátor magánéletének részleteibe.

Pistaki Lukács életútjának részletes bemutatása szétfeszítené írásunk kereteit, így most pályájának csupán azon mozzanatait vázoljuk, melyek szükségesek bemutatásra kerülő adataink értelmezéséhez.⁵ Ügyvédünk 1559-ben borgói, 1568-tól pedig bongárdi előnévvel említett nemes, 1559–1569⁶ között a kisebb kancellária íródeákja. Egyesek szerint már 1566–1568 között Doboka vármegye jegyzője, adattal viszont csak az 1576–1577, illetve 1595–1596-os jegyzőségét tudjuk igazolni. Ismereteink szerint prókatori tevékenységét 1567-től Beszterce város ügyvédjeként kezdte, és a 16. század utolsó évtizedeiben gyakran kereste szolgálatait a városvezetés. Rövid időn belül az ország egész területén ismert prókátornak számított. 1571–1585 között az országos kincstári jogügyigazgatók szolgálatában több alkalommal is védte a kincstár érdekeit. Országos hírnévvel rendelkező, minden bírósági fórum előtt otthonosan mozgó, alapos jogi ismeretekkel rendelkező személlyel állunk tehát szemben.

Pistaki Lukács levelezése Beszterce város levéltára „Oklevelek” (*Urkunden*) elnevezésű I. sorozatának képezik részét, melyet jelenleg a Román Nemzeti Levéltárak Kolozs megyei Osztályának kolozsvári levéltárában őriznek.⁷ 46 levelet sikerült azonosítanunk, melyek közül negyvenkettőt Beszterce város előljáróihoz címzett, egy levélben a Besztercei kerülethez tartozó Szászlekenca két kenézét, egy másik levélben pedig a brassói szenátus két tagját kereste meg. Két levelet hozzá címeztek, Beszterce és Kolozsvár előljárói kérték segítségét peres ügyekben. Az első levél 1567. október 22-én kelt, tehát besztercei prókátorra fogadása évében, az utolsó pedig 1595. július 24-én. Időben majdnem három évtizedet ölelnek át, de éves megoszlásuk változó: az 1567–1586 közötti két évtizedre esik zömük, az 1590-es évekből csupán három maradt fenn. Eddigi vizsgálódásaink alapján úgy látjuk, hogy egyre növekvő hírneve és bejáratossága az országvezetés legfelsőbb köreibe az 1590-es évekre lazított a várossal ápolat kapcsolatán, s ez a levelek számának a csökkenésével járt.

Tartalmi szempontból túlnyomórészt jogi kérdéseket tárgyaló levelezéssel van dolgunk. A levelek több mint felében a fejedelmi táblán általa képviselt besztercei ügyeket, a levelek ötödében a vármegyei törvényszék előtti eseteket, néhányban pedig a város úriszékek előtti

⁵ Pályájának részletesebb, román nyelvű bemutatását és a fennebb idézett adatok lelőhelyeit lásd Pakó: *Cancelaria* 229–241.

⁶ A fenti írásunkban a kisebb kancelláriai íródeáki tisztségére vonatkozó utolsó adatunk 1568 májusából volt, egy újabban előkerült adat, azonban ezt az időpontot egy évvel későbbre, azaz 1569. május 26-ra toltam. A Román Nemzeti Levéltárak Kolozs megyei Osztálya, Kolozsvár (Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Cluj, Cluj-Napoca – a továbbiakban RNLtKv), Bánffy család levéltára, Seria 2, Subseria 2, fasc. ZZ, nr. 14. (www.arhivamedievala.ro – 2019. jan. 31.) Az adatot és egyúttal a tanulmány írása közben nyújtott segítségét Fejér Tamásnak köszönöm.

⁷ RNLtKv, Beszterce város levéltára (Primăria orașului Bistrița), I. sorozat (Seria I. – a továbbiakban Bvlt I.). 1585 végéig a levelek német nyelvű, sommás tartalmi kivonatai is megjelentek, a mi leveleink a II. és a III. kötetben kaptak helyet. *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*. II. Von Albert Berger. Hrsg. Ernst Wagner. Köln–Wien 1986; III. Begründet von Albert Berger. Hrsg. Ernst Wagner. mit Ioan Dordea – Ioan Drăgan – Konrad G. Gündisch. Köln–Weimar–Wien 1995. (a továbbiakban Berger II, III.) Minthogy Pistaki leveleinek az írásunk során használt adatai legtöbb esetben be sem kerültek a regesztákba, e közlésünk során, helytakarékosági megfontolásból, csak a levelek levéltári jelzetét adjuk meg, és eltekintünk a kivonatok számainak a megadásától. Kivételet csak a 8. jegyzetben tettünk, ahol nemcsak leveleit, hanem az állag más peres iratait is idéztük.

pereit taglalta. Máskor tanácsokkal látta el a város elöljáróit egyéb jogi kérdésekben, elszórta pedig Pistaki magánéletére, illetve az ország különféle eseményeire vonatkozó hírekkel is találkozunk.

A keltezési helyek tekintetében a levelek fele százbongárdi otthonában született, de ugyanott íródhatott több az ismeretlen helyen kelt levelek közül is. A többi ismert kelet helyű levele szinte mind prókatori tevékenységének különféle színterein keletkezett. Legtöbbjüket a fejedelmi táblai törvényszakok helyszíneiről írta, egyszer az országgyűlés helyszínéről is levelezett, útban a táblai terminusra. A Beszterce kerülethez tartozó falvakból keltezett négy levélből két esetben bizonyítható, hogy ott is peres ügyek kapcsán tartózkodott. Gyulafehérvári 1585. szeptember 15-én keltezett levele idején ugyan sem terminust (a legközelebbi október 25-től Kolozsváron), sem országgyűlést (a legközelebbi szeptember 19-től Tordán) nem tartottak a városban, de a fejedelmi székvárosról, az országos bíraskodáshoz köthető intézmények és tisztségviselők székhelyéről lévén szó, könnyen elképzelhető, hogy ott is szakmai ügyben tartózkodott.

A táblai terminusokról írott leveleiben értelemszerűen az ott folyó perekben tett lépéseiről tájékoztatta a várost. E törvényszakok, illetve más szakmai kiszállásai alkalmával azonban olyan eseményekről is tudomást szerzett, melyek a város életét is befolyásolhatták, így ezek is felbukkannak leveleiben. Otthonról keltezett leveleiben is foglalkozott a város táblai ügyeivel, és ezekben számolt be a vármegyei törvényszék vagy az úriszék előtt a város nevében tett lépéseiről is: általában tájékoztatta a várost a már megtett lépéseiről, illetve előkészítette a soron következőket. Otthoni leveleiben nyílt alkalma tanácsot adni olyan jogi kérdésekben is, amelyekben személyesen nem volt érintett, de a besztercei elöljárók a véleményét kérték, néha pedig személyes kérésekkel fordult a városvezetőkhez.

A levelek keltezési helyeinek sűrű váltakozása azt mutatja, hogy Pistaki életét, mint ahogy más kora újkori prókatorét sem a helyhez kötöttség, hanem az ország különféle törvénykezési hatóságai közötti állandó ingázás jellemezte.

Fentebb megfogalmazott céljainkkal összhangban elsősorban az erdélyi központi és alsóbb szintű bíraskodás működésére, Pistaki prókatori tevékenységére és jellemére, illetve magánéletének egyes részleteire fogunk figyelni.

Amint láttuk, a levelek több mint fele a fejedelmi tábla törvénykezési szakaszain a város pereiben kifejtett tevékenységét részletezte. Az 1567–1585 között forrással igazoltan megtartott 48 táblai terminus közül⁸ tízről maradtak fenn levelei. Két terminus folyamán kétszer is írt Besztercére. A fejedelmi tábla előtt a város nevében leggyakrabban birtokügyekben intézkedett Beszterce várossal és kerülettel szomszédos vármegyei birtokos nemesek ellen.⁹

⁸ A korszak terminusainak az áttekintését lásd Bogdándi Zsolt: *A fejedelemség kori törvénykezési szakaszokról (1556–1600)*. Erdélyi Múzeum LXXVII(2015). I. sz. (a továbbiakban Bogdándi: Törvénykezési szakaszok) 77–82.

⁹ A simontelki Fejérvári Ambrus nemessele a kerülethez tartozó Malomárka határában elfoglalt területért és az azon elfogott két jobbágy fogva tartásáért perelt (Bvlt. I. 3041; Berger II. 3204.), később Fejérvári fiával, ifjabb Ambrussal, illetve Szentiványi Pállal szintén bizonyos Simontelke és Malomárka közötti terület fölött viszálykodtak. (Bvlt. I. 5300; Berger III. 5444.) Harinai Farkas, majd fia, Miklós ellen egy lekencei határfoglalási ügyben járt el (Bvlt. I. 3041, 3611, 3708, 3737, 3933, 4380, 4547, 4653; Berger II. 3204; III. 3756, 3854, 3884, 4080, 4526, 4692, 4803.), Apafi Istvánnal, Bethlen Ferencsel és anyjával Bethlen Györgyné Károlyi Klárával, illetve másik Bethlen Györggyel a Besztercének elidegenített borgói részjézságok okán perelt a fejedelmi tábla előtt. Bvlt. I. 3041, 3160, 3376bis, 3434, 3737, 3786, 4055, 4372-3, 4380, 4538, 4572, 4581, 5300; Berger II. 3204, 3320, 3528, 3582; III. 3884, 3933, 4202, 4518-9, 4526, 4683, 4718, 4727, 5444.

E levelei tükrözik a táblai terminusok alkalmával kifejtett tevékenységének más forrásokból alig megismerhető részleteit. Például, hogy e törvényszakokon a szükséges perbeli lépések mellett ügyvédünk igyekezett hasznot húzni abból, hogy ezeken részt vett az ország jogtudó értelmiségének legjava. Több levelében arról számolt be, hogy az egyes perekben követendő leghatékonyabb lépések kifundálása érdekében tanácskozott az ország vezető jogtudóival. 1567-ben a Fejérvári Ambrus elleni perben Cserényi István fejedelmi tanácsúrtól és volt ítélőszéki ülnöktől, illetve másoktól kért tanácsot,¹⁰ 1573. március 1-i levelében pedig azt írta, hogy Harinai Farkas lekencei határfoglalásának ügyében „conferáltam mindenképpen törvintudó emberekkel, főképpen director urammal és többivel, mindnyájan egyet végeztünk belőle...”¹¹ Máskor peren kívül kereste fel az ítélőmestereket, és kérte segítségüket. 1579. decemberi levele szerint azért, hogy egy vitás erdő ügyében Harinai Miklóst jobb belátásra bírassa, megkereste Wesselényi Miklós ítélőmestert, aki beszélt a másik protonotariussal, Dobszai Istvánnal, s utóbbi egyeztetett Harinaival a kérdésben, aki következő év májusában egyezkedési szándékáról értesítette a beszercei bírót. Az ítélőmestereknél tett közbenjárása tehát sikeresnek bizonyult.¹² Biztosan személyes kapcsolatainak köszönhetően, többször soron kívül sikerült tudomást szereznie ellenfelei szándékairól. 1573 márciusa elején értesítette a beszercei bírót, hogy Sulyok Imre ítélőmestertől megtudta, hogy Apafi István a város elleni perének az ítéletét csak a terminus végén váltja ki, így van még idejük az ítélet végrehajtását megtiltó levélnek a kiváltására.¹³ 1578. novemberi levelében arra emlékeztette a beszercei városvezetést, hogy Dobszai István ítélőmestertől Kolozsváron már korábban, vélhetően az 1577-es Lukács-napi terminuson értesült arról, és a városnak azonnal meg is üzentte, hogy Bethlen Ferenc a város birtokában lévő borgói jószágainak a visszaszerzésére készül.¹⁴ Ha a körülmények úgy hozták, a táblai terminus idején személyesen kereste meg ellenfeleit, és peren kívüli megegyezésre próbálta őket rávenni. 1572 novemberében a tordai táblai törvényszakon egy beszercei esküdtpolgár társaságában kereste fel Harinai Farkast, egyezkedtek vele, aki hajlandónak is mutatkozott a megegyezésre. A per további részletei szerint azonban e közbenjárás nem hozott gyors eredményt, ugyanis az ügy végső megoldása még sokat várattot magára.¹⁵ Arra is van példa, hogy Beszerce pereinek az előmozdítása érdekében olyan terminusokon is tett peren kívüli lépéseket, melyek nem voltak illetékesek Beszerce és a vármegyei nemesek ügyének a rendezésére. Mivel nem is ezekért utazott oda, intézkedései során tehát csak a helyzet adta lehetőségeket használta ki. Harinai Miklósnak az ítélőmesterek általi meggyőzésére tett, fentebb részletezett próbálkozására például a partiumi vármegyéék nemesei részére 1579. december 1-től Kolozsváron tartott

¹⁰ „Továbbá kérdeztünk tanácsot némely uraimtól az Feyerwary Ambrus dolgáról, Cheryny István uram és sok jámbor azt atták tanácsul...” Bvlt. I. 3041.

¹¹ Bvlt. I. 3737.

¹² „Mester uramnál szoltam, Wyseleny uramnál, ökegyelme szolt Dobzay urammal, hogy megizenje Harynnay Miklósnak...” Bvlt. I. 4547, 4653.

¹³ „Apaffy Estván csak tegnap, sabbato post Oculi szólított, és immár még ez után irattja az sentenciát, de mondá énnekem Swlyok uram, az mester, hogy csjak az terminus végében váltja ki az sentenciát. Én is akkorra kiváltom az inhibiciót...” Bvlt. I. 3737.

¹⁴ „Megértettem az kegyelmetek levelét, kiben kegyelmetek jelentí azt, hogy Bethlen Ferenc keresi immár az borgoi jószágot töletek. Mely dolgot még akkor is valamennyire hintik vala, mikor Helner István uram nálam vala Koloswarat. Még akkor monta vala azt az Dobzay uram, kit én megmondtam vala Helner István uramnak, hogy megjelenese, és megmongya kegyelmeteknek.” Bvlt. I. 4373.

¹⁵ Bvlt. I. 3708.

terminuson került sor.¹⁶ A székelyek 1584. januári gyulafehérvári terminusán pedig a Beszterce és vélhetően a bethleni vár prefektusa, Szabó Miklós közötti konfliktust próbálta egyengetni. Minthogy a törvényszak helyszíne éppen Gyulafehérvár volt, az alkalmat kihasználva felkereste a kancellárt, és személyesen kérdezte meg az ügygel kapcsolatos álláspontjáról.¹⁷

Leveli egyes részletei táblai munkájának a nehézségeiről szólnak. Úgy tűnik, gondot okoztak az ottartózkodás költségei, illetve a várossal vagy a táblai személyzettel való gyors és hatékony kapcsolattartást biztosító kisegítő személyzet hiánya. 1568 októberében a tordai táblai törvényszakról panaszkodott a besztercei bírónak az akadozó kapcsolattartás miatt.¹⁸ 1585 márciusában a gyulafehérvári terminusra készülve kérte a besztercei bírót, hogy küldjön mellé egy városszolgát, aki a várossal, az ítélmesterrel és az íródeákokkal való hatékony kapcsolattartásban a segítségére lehet.¹⁹ 1572 novemberében arról panaszkodott, hogy a táblai késlekedések miatt kölcsönpénzen élnek.²⁰ 1573 márciusában a gyulafehérvári terminusról a mellette lévő besztercei városszolgát kénytelen volt saját pénzén hazaküldeni, mert a legénynek minden pénze elfogyott, míg az Apafi Istvánnal folytatott perben az utóbbi javára kiállított ítéletlevél végrehajtásának a megtiltását elrendelő oklevél után várakoztak.²¹ 1579 novemberében viszont újabb összeget kért a mellette lévő legény számára, akinek a város ügyei megkövetelték a jelenlétét.²² Egy 1585. november 8-i levele bizonyítja, hogy bizonyos helyzetekben egy-egy per sikere valóban a gyorsan mozgósítható segítségen múlhatott. Akkor éppen a kolozsvári terminusról jelezte, hogy az egyik per nála lévő anyaga továbbra is hiányos, és kérte a beszterceiektől annak sürgős pótlását.²³

Pistaki Lukács levelei a fejedelmi tábla működéséről is adatokkal szolgálnak. A táblai bíráskodás gyakorlati működésének a bemutatását Trócsányi Zsolt 1980-ban még az utókorra bízta,²⁴ újabban Bogdándi Zsolt foglalkozott a kérdéskör vizsgálatával.²⁵ Ehhez kapcsolódnak

¹⁶ Bvlt. I. 4547.

¹⁷ Bvlt. I. 5121.

¹⁸ „Énnekem kegyelmek semmit sem izen, sem ír semmi felül, talán el is feletkezett kegyelmek én felölem. Énnekem úgy teccik, hogy én itt nem az enyimbe, hanem kegyelmek szolgálattáiba volnék.” Bvlt. I. 3160.

¹⁹ „Ím, szinte menten megyek oda Feyerwarra, kegyelmek egy hét múlván mindjárást, avagy még előbb, ez jövődő pintekre külgyen vagy egy szolgátokat utánnam, aminemű törvinyünk léssen, csjak sentenciát sincs kitől küldenem, avagy valamit izennem kegyelmeknek. [...] Ember nélkül nem lehetek, ki mesterhez és deákokhoz fut[k] os[s]jon.” Bvlt. I. 5313.

²⁰ „Ímmáron bizony mind elkölt régen költségünk, bizony e[gy]néhány forintot vöttünk kölcsen.” Bvlt. I. 3708.

²¹ „Én is akkorra kiváltom az in hibiciót, az legint, Márton, nem akarám itt tartani, mert sokáig léssen az dolog. Drága is itt az idő, most is elfogyott költsége, egy forintot attam kölcsen nekie, hogy haza is mehessen véle.” Bvlt. I. 3737.

²² „Az Nagy Bálintnak aggyon kegyelmek valami költséget, mert az kegyelmek dolgáért tartottam itt, hogy legyen kitől izennem kegyelmeknek az dolgot.” Bvlt. I. 4538.

²³ „Kegyelmek megkülte az legintül az relatoriát, az vallásokat, de az parancsajlatot az kivel vallattak, azt meg nem kültétek, ez penig semmi anélkül. Azért mindjárást-mindjárást külgyétek meg azt is, éjjel-nappal siessenek vele. Szinte olyan az, hogy a lába itt vagyon, a feje penig otthon.” Bvlt. I. 5300. – A nagy sietség abból eredt, hogy ekkor Pistaki már másodszor próbálkozott a teljes peranyag beszerzésével. Az október 25-én kezdődő kolozsvári terminusra való indulása előtt egy héttel százbongárdi otthonából már értesítette a besztercei bírót, hogy a per anyagát a tanácsházán felejtette (Bvlt. I. 5292.), amit azok ugyan utánaküldtek, de hiányosan, és emiatt volt szükség a második, ezúttal már sokkal sürgősebb levélváltásra.

²⁴ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Bp. 1980. 376.

²⁵ A tanulmányban idézettek mellett lásd még Bogdándi Zsolt: *Az erdélyi központi bíráskodás kialakulása és főbb jellegzetességei*. Jogtörténeti Szemle 2015. 2. sz. 8–15; Uő: *Az Erdélyi Fejedelemség személyes jelenléti bírósága és a táblai elnökök a 16. század második felében*. Erdélyi Múzeum LXXVIII(2016). 1. sz. 47–55; Uő: *The Organization of the Central Court of Justice in Transylvania in the Second Half of the Sixteenth Century*. Hungarian Historical Review VII(2018). 4. sz. 718–738. Itt köszönöm meg Bogdándi Zsoltnak a tanulmány elkészültében nyújtott segítségét.

az adataink is. Bogdándi egy 1585-ös levél alapján már rámutatott az ítélmesterekre és személyzetükre nehezedő, a periratok kiállítását is hátráltató terhelésre a törvényszakok idején. A prókátor ugyanis a Kolozsváron tartott őszi törvényszakról azt jelentette a besztercei bírónak, hogy a kisebb kancellária egyik íródeákja szerint a borgói jószágokért folyó perben az ítéletlevelet nem a terminus alkalmával, hanem az ítélmester házában, annak a törvényszakról való hazatérése után fogják csak kiállítani.²⁶ 1579. novemberi leveléből azt is megtudjuk, hogy az ítélmesterek ilyen mértékű terheltségének az oka a tábla előtti perek nagy száma lehetett, s ez a perek időtartamát is elnyújtotta.²⁷ 1572 novemberében azt panasolta, hogy – a tábla előtt folyó perek nagy száma miatti zsúfoltságon túl – a munkálatokat szinte teljesen megbénította Ifjú Jánosné Majlát Margit és Bekes Gáspár Fogaras vára felett folytatott táblai pere.²⁸

A táblai perek tárgyalásának sorrendjéről is kapunk némi adatot a levelekből. 1585. október 18-án, az egy hét múlva kezdődő kolozsvári terminusra készülve Pistaki még otthonról kérte, hogy küldjék utána egy, a vármegye előtt indult nyomkövetési per iratait és a bizonyításhoz szükséges kiváltságleveleket, mert azokat a városházán felejtette, márpedig a terminusok első napján mindig a vármegyei törvényszékekről fellebbezett pereket tárgyalják.²⁹

Egy levél arra is rámutat, hogy a táblai törvényszakok idejének változtatása milyen nehézségeket gördített a résztvevők elé. Szintén Bogdándi Zsolt kutatásaiból tudjuk, hogy az 1550–1560-as években az országgyűlés többször is megváltoztatta nemcsak az évenkénti táblai terminusok számát, hanem azoknak a „nemzetek” szerinti elosztását is. Emellett a tervezett törvényszakok megtartását külső tényezők (hadkészültség, hadba vonulás, pestisjárvány, az országgyűlés és a terminus egybeesése) is akadályozta.³⁰ Ilyen körülmények között a peres feleknek, illetve prókátoraiknak folytonos erőfeszítést jelentett az időpontok egyeztetése. 1570. szeptember 25-én Pistaki arról értesítette a besztercei előljárókat, hogy Apafi Istvánnal a közeledő Szent Lukács-napi terminuson kellett volna megegyezniük, de a törvényszakot a májusi országgyűlés nem az erdélyi, hanem a magyarországi nemesek számára hirdette meg, így ügyüket arra nem vihetik, Apafi viszont nem hajlandó az eredeti időponttól elállni. Emiatt, a felelősséget magáról hárítva („in hoc nos nullam culpam habemus”), kérte a város előljáróit, hogy próbáljanak mielőbb békés megegyezésre jutni vele.³¹ A Lukács-napján, azaz október 18-án vagy annak nyolcadán kezdődő terminusok 1560-as évekbeli alakulását vizsgálva valóban nagyon mozgalmas a helyzet. Az 1559. júniusi országgyűlés a Lukács evangélista napjával kezdődő törvényszakot a partiumi vármegyéék nemesei számára rendelte, 1566 decemberében

²⁶ Bvlt. I. 5300; Bogdándi Zsolt: *Az erdélyi táblai perfolymról és az ítélmesterek tevékenységéről a 16. század második felében. = Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére.* Szerk. Dáné Veronka – Lupescuné Makó Mária – Sipos Gábor. Kvár 2016. (a továbbiakban Testimonio litterarum) 40.

²⁷ „Továbbá ezt irhatom kegyelmeteknek, hogy mi fárrattig perlünk, de még véghez nem mentünk az dolgoknak, hanem minden nap jérte vagyonk, de szántalan sok ez ország seriese pereknek, és ritkán kerül reá az series, de jérette vagyonk.” Bvlt. I. 4538.

²⁸ „Immáron szintén az derék dolgon forognánk, de Bekes uram peri miatt és Jfyw Jánosné Fogaras felől attúl sok jámbor peri hátra marad, mert az igen nagy per, attúl nem itülhetek.” Bvlt. I. 3708. – Majlát Margit Fogaras korábbi birtokosának, Majlát Gábornak volt a testvére, aki Báthory István fejedelem támogatásával próbálta visszaszerezni Bekes Gáspártól Fogaras várát, ezáltal pedig gyengíteni a fejedelem ellenlbasának a helyzetét is. Szádeczky Lajos: *Fogaras vára és uradalma történeti emlékei.* Kvár, 1892. 45.

²⁹ „az is transmissióban vagyon, és legelső nap is affélet veszik elő az transmissiókat vármegyebebeli valót, amíg az derék perekre reágyülhetek” Bvlt. I. 5292.

³⁰ Bogdándi: *Törvénykezési szakaszok 65–73, 75–77.*

³¹ Bvlt. I. 3434.

azonban – az évi hat terminus számát négyre csökkentve – a terminust közösen az erdélyi és a partiumi nemesek számára rendelte. 1569 februárjában a megyesi országgyűlés újra szétválasztotta az erdélyi és a partiumi nemesek terminusait, ezúttal azonban a Lukács-napján kezdődött az erdélyi nemesek számára hirdette meg. Az Apafival való megegyezés tehát e rendnek megfelelően jött létre valamikor 1570 májusa előtt. Az 1570. májusi tordai országgyűlésen azonban újra változott a helyzet: a három nemzet mindegyike csupán egy-egy terminust kapott, a Lukács-napit pedig ezúttal nem az erdélyi, hanem a partiumi nemesek számára rendelték, s kezdetül nem az ünnepet, hanem annak nyolcadát, azaz október 25-ét jelölték ki. E törvényszak tehát már nem volt illetékes a Beszterce város és Apafi István közötti ügyben.³² Az eset jól mutatja, hogy a terminusok tartásának a még alakulóban lévő, kiforrotlan rendszere mennyi gondot okozott a központi igazságszolgáltatást igénylő összes szereplőnek.

A levelek a fejedelmi kancelláriák oklevéladó tevékenységéről is megőriztek néhány érdekes adatot. Ismert, hogy a nagyobb kancelláriai oklevelek kiállításának költségei nem voltak szabályozva, hanem arról az oklevélnyerők a kancellárral egyeztek meg.³³ Vélhetően egy ilyen alkunak lehetünk tanúi Pistaki 1568. május 8-i levelét olvasva is. A prókátor a május 1–6. között Tordán tartott országgyűlést követően még annak helyszínéről jelentette³⁴ Besztercenek, hogy egy bizonyos kiváltságlevelet csak nagy nehézségek árán tudott Csáky Mihály kancellártól kiváltani, mert az 12 forintot kért, Beszterce viszont a városszolgától csak hármat küldött erre a célra. Hogy mégse térjen haza üres kézzel, Pistaki saját zsebéből 2 forinttal megpótolta az összeget, és 5 forinton megszerezte az oklevelet, amelynek ára így is jóval elmaradt a kért összegtől. Látván a városvezetők szűkmarkúságát, a kancellár meg is jegyezte: „Vitézem, hiszen jól tuggyák azt úkegyelmek [ti. a város előljárói], hogy ennek tizenkét forint az árra!”³⁵ Egy 1576-os eset is azt példázza, hogy a városvezetés minél alacsonyabb áron igyekezett hozzájutni a kancellária kiadványaihoz. Akkor egy országgyűlési végzéseket tartalmazó iratról volt szó. Május végi levelében Pistaki azért tett szemrehányást Beszterce előljáróinak, mert neki 50 dénárt adtak az artikulusok másolatának a kiváltására, tőle viszont a helyszínen kétannyit kértek. Így, a város érdekeit nézve a maga pénzéből újra megelőlegezte a várost, és egy forinton kiváltotta a kért másolatot.³⁶ A hasonló praktikákkal szemben a kancellária sem maradt tétlen,

³² Minthogy az 1570-es változtatások újabb bonyodalmakat szültek, az 1571. november–decemberi kolozsvári országgyűlésen megint visszatértek az évi hat, nemzetenként két-két terminushoz, a Lukács nyolcadán indulót pedig újra az erdélyi nemesek számára rendelték. Bogdándi: *Törvénykezési szakaszok* 73.

³³ Fejér Tamás: *Kancelláriai jegyzetek az erdélyi fejedelmi kancellária okleveles gyakorlatában a Báthoriak korában (1571–1602)*. Turul LXXXVIII(2015). 3. sz. (a továbbiakban Fejér: *Kancelláriai jegyzetek*) 92.

³⁴ A kancellárok az országgyűlések bezárása után néhány napig még a helyszínen tartózkodhattak, és hivatali teendőiket végezheték. Sulyok Imre kancellár például az 1576. október 21–26. közötti kolozsvári országgyűlés után majdnem egy héttel még a városban tartózkodott, amit egy hozzá címzett irat felnyitását november legelejére keltező feljegyzése igazol. Uo. 90.

³⁵ Bvlt. I. 3107.

³⁶ „Továbbá én csak ez estve jöttem meg, im, az articulust kegyelmednek megküldtettem. Azt mondá kegyelmed, hogy ötven pinzen aggyák, de soha nem adák, hanem ugyan egy forinton kelleték megvennem. Nem is veszem vala, mert félek vala, hogy kegyelmed meg nem hiszi, ott vala sok jámbor, de nem akartam az városnak jövendőbe fogyatkozást ez egy forintjért, ki tuggya, mire kelletik jövendőbe, én megvöm.” Bvlt. I. 4000. – A nagyobb kancellária más kiadványaihoz hasonlóan, az országgyűlési artikulusok másolatának a kibocsátási árát sem tartalmazta a kancelláriai kiadványok árát megszabó ama szabályzat, melyet a rendek az 1569. februári országgyűlésen hoztak. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comititalia regni Transylvaniae. I–XXI. (1540–1699)*. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1875–1898. (a továbbiakban EOE) II. 355–358; Fejér: *Kancelláriai jegyzetek* 92. – Pistaki 1576-ban 1 forintot fizetett, de az 1598. március–áprilisi országgyűlés 24. cikkelye szerint: „Vagyon panasz az articulus árra és

az is igyekezett a legjobb árat beszédni kiadványaiért. 1570. május 11-én Pistaki a tordai táblai törvényszakról értesítette a besztercei tanácsot, hogy Szamosmakód birtok határjárásáról hártýára kiállított oklevélnek a kiváltásához újabb pénzösszegre van szüksége, mert az ítélmester a korábban megbeszélt három forinton azt nem hajlandó számukra kibocsátani. Azzal érvelt, hogy az előzetes megegyezéskor nem volt tudatában az ügylet pontos értékének.³⁷

Eddig Pistaki Lukács leveleinek ama adatait vettük számba, melyek a prókátornak a fejedelmi tábla előtt kifejtett tevékenységéről szóltak, illetve amelyek a tábla és a kancellária működésére vonatkoztak. Ezekkel szemben jóval kisebb azoknak a száma, melyek az ország alsóbb szintű bíróságai előtti ügyeiről szólnak, kevesebb részletet is tartalmaznak e bíróságok működéséről, illetve Pistaki ott kifejtett tevékenységéről.

1575, 1576, 1581 és 1591-es levelei a vármegyei sedriák helyszínéről és időtartamáról tájékoztatnak.³⁸ Ezek szerint a Doboka vármegyeit kedden tartották Bonchidán, a Kolozs vármegyeit pedig szerdán, Kolozsváron. Torda vármegye (1609-ig) hétfőn, Belső-Szolnok pedig csütörtökön tartotta ítélszékét, így aki érintett volt, több szomszédos vármegye sedriáján is részt vehetett egyazon héten.³⁹ 1575. novemberi levelében Pistaki számot ad egy ilyen körútjáról, mely alkalommal szemléletesen leírta, hogy mennyi költség és fáradság árán lehetett több vármegye egyazon hétre hirdetett székén megjelenni: „Kegyelmetek izent az dipsei emberektől, hogy Kolosvárat szék léssen, és oda mennek. Ím, elmentem ma, hétfőn, előszer Bonczydára, mert holnap, kedden, ott léssen az szék, onnan megyek Koloswárra, mert szeredán jár ott az szék. De költség felől nem izen semmit senki, honnan legyen meg. Nagy költséggel jár most az ember másod avagy harmad magával, két vagy három lóval.”⁴⁰ Az 1591-es esetben az is kiderül, hogy a Doboka megyei sedriát háromnaposra hirdették.⁴¹

Pistaki Lukácsnak a vármegyei törvényszék előtt viselt ügyei közül a Besztercei kerület két települése, Vermes és Szászszyentgyörgy közössége ellen lovak nyomának fel nem vételéről indított pereit említjük. 1570-ben Vermes közösségét egy fűzkúti személy idézte a vármegye törvényszéke elé, és kérte, hogy a tőle elhajtott ló értékének megfelelő 12 forintot – mely összegre ő esküt tett – térítsék neki meg, ugyanis az állat nyomát csak az ő településük határáig követhette, oda viszont, mint a nyomkövetéstől mentes „királ határára”, „űfelsége földére és határára” nem mehetett be. Pistaki nem tudott megjelenni a vármegyei törvényszék előtt, de meghagyta, hogy a vádak arra hivatkozva hárítsák, hogy ők ugyan nem kötelezhetők a nyom

váltása felől, hogy mód nélkül való árrát kívánnák az scribák. Kiről végeztünk, hogy valaminémű articulus léssen, másfélforint adassék az scribának érte.” (Uo. IV. 161.) 1602 decemberében a rendek újra nehezményezték, hogy a kancelláriai íródeákok mód nélkül megemelték a kiadványok árát, és kérték a régi díjak visszaállítását. (Uo. V. 160.) Az 1607. márciusi országgyűlés 15. artikulusa pedig kimondta, hogy „az leveleknek régi taxája helyén maradjon ... az articulusokat azonképpen egy forintért...” (Uo. V. 471.) A régi taxa tehát az az egy forint volt, amit 1576-ban Pistaki is kénytelen volt lefizetni.

³⁷ Bvlt. I. 3376 bis.

³⁸ Bvlt. I. 3933, 4000, 4055, 4914, 5563.

³⁹ Dáné: „Az őnagysága széki” 93–94; Uő: *Vármegyék a fejedelemség korában*. Romániai Magyar Lexikon, Művelődéstörténet (online, <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=70> - 2019. jan. 17.)

⁴⁰ Bvlt. I. 3933.

⁴¹ „Bonczydara székét hirdetének három napra” Bvlt. I. 5563. – Az 1619-es országgyűlés a sedriák tartamát két-három napban határozta meg (EOE VII. 521.), Torda vármegyében ezek időtartama ekkor kétnapos, nemsokára pedig háromnapossá vált. Dáné: „Az őnagysága széki” 94. A dobokai sedria tehát az időtartam tekintetében némiképp tordai társa előtt járt.

felvételére, de hozzájárultak, hogy a károsult a településük határán kövesse lopott állatának nyomát, és segítséget is ajánlottak neki ebben, ő viszont visszautasította azt. Egyúttal azt is kérte a város előljáróitól, hogy a pert vagy igyekezzenek a következő ítélőszékre halasztani, ahol ő is jelen lesz, vagy fellebbezzék „a királyra”.⁴² 1578-ban Vitéz András újosi jobbágyának veszett el egy lova; nyomának a követése kapcsán indult az előbbihez hasonló per a Doboka vármegyei sedrián a Beszterce kerülethez tartozó Szászszenygyörgy település ellen. 1578. június 19-i levelében Pistaki kérte a város vezetőit, hogy keressék elő a szászságnak a nyomkövetés kötelezettsége alóli mentességét szavatoló királyi kiváltságleveleket és országgyűlési artikulusokat, amelyekkel a bonchidai sedrián őket védelmezheti.⁴³ Akárcsak a korábbi esetben, most is igyekezett tehát a vármegyei hatóság elől mihamarabb elmozdítani az ügyet. 1584. január 2-i levelében azt jelentette a városnak, hogy a nyomkövetési ügyet „per exceptionem” a táblához fellebbezték, és újra kérte a már említett privilégiumokat, hogy szükség esetén bemutathassa azokat.⁴⁴ A vármegyei szék előtt azonban folytatódott az ügy, ugyanis március 25-i levelében azért dorgálta a városbíró, amiért a március 31-én sorra kerülő vármegyei ítélőszék előtt alig pár nappal értesítette őt arról, hogy a városnak újra be kell mutatnia kiváltságait. Minthogy öneki azon a napon a „bethleni törvény”-ben, azaz vélhetően az ottani úriszék előtt kellett volna képviselnie a várost, kérte, hogy nevezzék meg, melyik ítélőszék előtt jelenjen meg. Egyúttal hangsúlyozta, hogy: „Nagyobb dolognak itilem én örökre való privilégiumot oltalmazni, és az szászságnak szabadságát, hogy nem mint egy oláhot valami kevés dolgából.”⁴⁵ Az ügy végét nem ismerjük, de minthogy az 1585. október 25-től Kolozsváron tartott táblai terminus előtt és közben többször sürgette a fenti kiváltságlevelek elküldését,⁴⁶ az ügyben a fejedelmi tábla hozott végső ítéletet. Minthogy mindkét esetben a megindított bírósági eljárások nemcsak az érintett közösségek, hanem a teljes szászságnak a nyomkövetés kötelezettsége alóli mentességét veszélyeztette, érthető a város és kerület vezetőinek a ragaszkodása ahhoz, hogy Pistaki személyében egy szakmailag rátermett, a vármegyei és a központi ítélőszékek előtt is otthonosan mozgó perbeli képviselőre bízzák ezeket az ügyeket. Az igyekezet, amivel az ügyvéd mindkét ügyet mielőbb a fejedelmi tábla elé próbálta vinni, azt sejteti, hogy Beszterce kerület lakói számára kedvezőbbnek ítélte a központi ítélőszék tevékenységét, mint a vármegyei bíróságét.

Itt érdemes szót ejtenünk a szászok és a vármegyei nemesek közötti konfliktusok megoldásában érintett bírói székek illetékességének kérdéséről is. Habár az 1549. decemberi országgyűlés

⁴² „Mindazáltal énnekem úgy teccenek, hogy igaz mostan ez székrül vegyenek csjak haladékot, más székre én is, Isten segítséggel, reá érkezem, talán jobb léssen, kegyelmetek akarattjából. Mert nyilván, ha ott lendek, megvonzom, és húzva szakad, ha szakad is, királra i[s] viszem. Ha nem adnak haladékot, apelláljanak királra.” Bvlt. I. 3403.

⁴³ „Ezt efféle nyom dolgát az ország végezte, kegyelmetek keresse meg az akkori ország végezett articulusát az kincstartó és királné asszony idejében. Azután azt is keresse meg kegyelmetek az exemptionalis leveleket, hol attak szabadságot kegyelmeteknek királyok és királné asszony errül, hogy kegyelmetek jószága ne v[e]lgye nyomot. Ezeket én megértvén, és látván, úgy tudok segítséggel lenni. Miérthogy az nemesség és székség az két része az országnak evvel él, kegyelmetek pedig harmadik része országnak, azaz szászság külön törvényben légyen, azt kegyelmetek énnekem megmutasson, és úgy tudok hozzászólni.” Bvlt. I. 4312.

⁴⁴ „Az nyom dolgából vagyon pedig az pör, kit mi appelláltuk az táblára, miérthogy az szászságnak törvénye soha nem volt, hogy az nyomot hordoz[za]nak, kiról privilégiumok is vadnak, és az ország végezése is. Azért kegyelmed külgye utánok egy legéntől az privilégiumokat az nyom dolgából, ... mert talán kelletnék, talán megkévännják, hogy edoceáljuk azt ... késznek kell lennünk, mert per exceptionem actorok vagyunk, et parati esse debemus. Az transmissio arról való nálunk vagyon.” Bvlt. I. 5110.

⁴⁵ Bvlt. I. 5127.

⁴⁶ Bvlt. I. 5292, 5300, 5302.

kimondta, hogy a nemesek a szászokat csak saját bírái előtt perelhették, az 1566. júniusi országgyűlés pedig azt, hogy a szászok a vármegyei nemeseket, illetve jobbágyaikat csak a vármegyei vagy földesúri törvényszéknél kereshették, Bogdándi Zsolt legújabb kutatásai arra világítottak rá, hogy mindkét oldal mindent megtett azért, hogy – a törvényes előírásokat megkerülve – pereiket a számukra kedvezőbbnek vélt ítélőszék elé vigyék.⁴⁷ A szászszentgyörgyiek és Vitéz János újosi jobbágyai közötti per során Pistaki már első levelében jelezte a városnak, hogy a vármegyei szolgabírónak adják tudtára, hogy a szászszentgyörgyiek „törvinben laknak, Beszterce ű nekik székes helyek”, tehát nem a vármegye elé kellett volna őket idézni, ahogy azt a szolgabíró tette.⁴⁸ Ennek ellenére a vármegyei sedria előtt folyt a per, amíg nem fellebbeztek a fejedelmi táblára. 1586-ban egy besztercei jobbágy és Erdélyi Miklós egyik jobbágya közötti konfliktus kapcsán kérte a város Pistaki tanácsát, aki akkor is azt hangsúlyozta, hogy „az ország articullusá”-nak értelmében a város jobbágyai ellen kizárólag a városi törvényszék előtt indulhat eljárás, a vármegyei ítélőszék előtt nem, majd azt is hozzátette, hogy ha Erdélyi a városbíró akarná törvénybe idézni, azt ugyancsak a városi bíróság előtt teheti meg, a bíró pedig állítson más ítélkezőt maga helyett. Ha pedig a felperes elégedetlen a döntéssel, akkor ügyét „vigye Zebenben”, azaz fellebbezze a Szász Universitas ítélőszéke elé.⁴⁹

Nem nagyszámúak, de annál érdekesebbek ama levelei, melyekben tanácsokkal látta el a besztercei előljárákat a vármegyei nemesekkel adódott nézeteltéréseik vagy bíráskodási tevékenységük során felmerült kérdésekben. Az Erdélyi Miklós jobbágyával adódott fenti konfliktus során adott tanácsai mellett megemlítünk még egy 1572-es esetet, amikor a besztercei bíró leveléből arról értesült, hogy a marosvécsi uradalom tisztartója a havason elhajtotta bizonyos kerületbeli románok juhait, és nem adott alkalmat álláspontjuk tisztázására. Az ügy békés rendezése érdekében Pistaki azt tanácsolta, hogy Marosvécs fejedelmi birtok lévén, személyesen kérjék a fejedelem közbenjárását, és ne hatalmasul, a vécsiek juhainak elhajtásával próbáljanak maguknak elégtételt szerezni.⁵⁰ 1585-ben egy máramarosi határfoglalás kapcsán újra hasonló ügyben kérték véleményét. Akkor elmagyarázta a besztercei bírónak, hogy az ügyet lehet rendezni erőszakkal, ha ők is hatalmasul rámennek a foglalók határára, és erővel igazságot szolgáltatnak maguknak, vagy választhatják a költségesebb, de az újabb összeütközéseket mellőző utat, és egy ítélőmester jelenlétében új határjárás során kiigazítják a határokat. Ő ez utóbbit ajánlotta a városvezetőknek.⁵¹ 1591-ben egy Albu Marc nevű levelesített gonosztevő ügyében adott újabb tanácsot a besztercei bírónak: újra „az ország végezése és consuetudójá”-ra hivatkozva kifejtette, hogy a Besztercei kerületben elfogott ilyen bűnözők kivégzését a bíró, mint

⁴⁷ Lásd ebben a kötetben Bogdándi Zsolt: *A szászok és a fejedelmi tábla a 16. században*. Erdélyi Múzeum LXXXI(2019). I. sz. 30. A vonatkozó országgyűlési határozatok ugyanott: EOE I. 299.; II. 313–314.

⁴⁸ Bvlt. I. 4312.

⁴⁹ „Továbbá izennje meg kegyelmed Erdely Miklós uramnak levele által, hogy ha mi gongya vagyon az kegyelmed jobbágyival, tehát őkegyelme külyön be Bezterczere, és törvint téssen kegyelmed az kegyelmed jobbágyi felől. Ha penig kegyelmeddel te magaddal valami dolga vagyon, azt is izennye meg kegyelmed nekie, kegyelmed ültessen más bírót képetben, és kegyelmed is törvint áll nekie Beszterczen, kít ha nem szereti, vigye Zebenben” Bvlt. I. 5360.

⁵⁰ Bvlt. I. 3688.

⁵¹ Bvlt. I. 5302. – Arról, hogy a középkorban e hatalmaskodásokban nem bűncselekményeket, hanem a konfliktusok megoldásának a szokásjog által elfogadott, a társadalom által megkövetelt és az erőszak alkalmazását toleráló rendszerét kell látnunk, lásd Tringli István: *A középkori hatalmaskodások törvényes alapjai*. = Testimonio litterarum 409–417.

a terület szabad ispánja, elrendelheti. Levele végén személyes véleményének is hangot adott: „Ha szómat és intésemet megfogadnátok, ezt az latrot két úttal is atták ki, ergo suspendatur nebulo, quia fur est et latro, ne videat gloriam Dei. Kegyelmetek megbocsjásson, de ennek semmi egyéb nem kell egy istrángnál, mert megérdemli.” Levele utóiratában pedig megerősíti, hogy az ilyen gonosztevőnek csak a minél előbbi kivégzés lehet a méltó büntetése: „Nem kell evvel késni, mert ha tartjátok sokáig, talán valaki ördög gratiat hoz neki, és az szeginséget mind elveszti tüzzel és sok lator társ lopással, hanem mindjárást vitten vigyék.”⁵²

E levelei tehát azt mutatják, hogy városi prókatori hatáskörén kívül eső ügyekben is tanácsot adott a beszercei előjáróknak, ha hozzá fordultak. Mindig több megoldási javaslattal állt elő, még ha egyesek át is hágták a törvényes kereteket, és nem zárkozott el személyes véleményének a kifejtésétől sem. Az is nyilvánvaló, hogy Beszerce város előjáróinál sokkal alaposabban ismerte a szokásjogot, az ország törvényeit, az országgyűlési határozatok tartalmát, sőt a százság, Beszerce város vagy a kerület kisebb közösségeinek a kiváltságait is.

Az eddigiek mellett levelei számos olyan részletet tartalmaznak, melyek szakmai felkészültségéről, munkamódszereiről, az erdélyi jogásztársadalomba való beágyazottságáról beszélnek, vagy melyek személyiségének, habitusának egyes vonásairól árulkodnak. Több esetben megfigyelhető, hogy a beszercei előjárókat aprólékosan, minden részletre kiterjedően tájékoztatta a perek során követendő lépésekről, ami a korabeli bírósági peres eljárás számos kötöttségének a betartása miatt volt lényeges. Legszemléletesebb talán az a levele, melyben az Apafi István elleni perben egy ítéletvégrehajtás eltiltásával kapcsolatos tudnivalókat részletezte. Kifejtette, hogy az Apafi ítélete ellen kiváltott inhibitióknak a végrehajtására tett első próbálkozás azért hiúsult meg, mert annak végrehajtására a megfelelő időpontra csak egy királyi embert sikerült előállítaniuk. Mivel azonban az eltiltó levél csak 60 napig érvényes, kérte, hogy a következő szombatra igyekezzenek két királyi embert találni és az eltiltást végrehajtani. Egyúttal arra is figyelmeztette a beszercei előjárókat, hogy az eltiltás csak akkor érvényes, ha olyan királyi emberek hajtják végre, akik örökös jószággal rendelkeznek abban a vármegyében, ahol a műveletre sor kerül. Mivel Apafi Istvánt apanagyfalvi birtokán kellett megkeresni, az eltiltást végző személyek is Belsőszolnok vármegyei birtokosok kellett hogy legyenek. Ő ajánlott is ilyeneket, és sorra elvetette a város által javasolt személyeket. A galaci, budaki vagy sajókeresztúri nemeseket azért utasította el, mert nem volt örökös jószáguk Belsőszolnok vármegyében, a sajóudvarhelyi „tudatlanokat, inasokat, nőtelen apró legényeket” pedig azért, mert nevük ismeretlen volt számára: „mert ha valami öreg vadra valók volnának, tehát esmerném őket”. Azok hallatán pedig, akiket a város vezetőinek a fejedelmi táblán is fennforgó „jeles” törvénytudók ajánlottak, egyenesen dühbe gurult: „de veszem eszembe, hogy nem tanulták volt jól meg az Decretomot, ahol az vagyon írva, valahol és valamely vármegyében exequál az nemes ember, annak ott örökös jószágának kell lenni, ha nincsen, ott nem exequálhat, ha exequál, per leszáll véle, és így lenne még eccer benne az jámborok ítéleti szerint. De e jámborok tanuljanak meg jobban az Decretomot, és úgy szólljanak efféléhez.”⁵³

A korábbi részletek mellett e levelének megjegyzései is azt bizonyítják, hogy Pistaki jó ismerője volt az ország törvényeinek, azokat alkalmazni is tudta a gyakorlati munkájában, és

⁵² Bvlt. I. 5550.

⁵³ Bvlt. I. 3786.

otthonosan mozgott Beszterce város és kerület kiváltságainak ismerete terén is. De nemcsak a városi oklevelek tartalmával, hanem azok őrzési helyével is tisztában volt, ugyanis két alkalommal is pontosan megírta a besztercei bírónak, hogy a neki szükséges városi kiváltságokat honnan keresse elő.⁵⁴

A levelek arról is tanúskodnak, hogy Pistaki Lukács jól ismerte az ország jogtudóit, akárcsak a vármegyei nemesség képviselőit, azokat, akikre érdemes volt perbeli teendőket bízni, és azokat is, akikre nem. Prókátori tevékenysége során szerzett tapasztalatai alapján átlátta az ország bíráskodási rendszerét, és mélyrehatóan ismerte az azt működtető szereplőket is. Egyes megjegyzései azt is sejtetik, hogy nemcsak ügyfelei, hanem ő maga is tudatában volt prókátori képességeinek és az ország jogtudóinak sorában elfoglalt helyének. Emiatt nem vette jó néven, ha a város vezetői kicsinyes anyagi megfontolásból elutasították utasításait vagy tanácsait. Alkalom adtán a város előljáróinak a szemére is vetette, hogy a munkája után a város soha nem szenvedett kárt, mégis gondatlan munkavégzéssel vádolták: „De miérthogy kegyelmetek egyfelől kérésképpen kéri az kegyelmetek levelében, hogy legyen patrocionio segítséggel és gondviseléssel szorgalmatos az kegyelmetek dolgába, kiben még eddig én miattam kegyelmetek meg nem fogyatkozott, másfelől ismét kegyelmetek negligenciával és valami incuriával, azaz gondviseletlenséggel accusál és vádol az kegyelmetek levelében, kit lássa az Isten és egész ország és fejedelem, hogy nem érdemlem azt én kegyelmetektől...” Sértdődöttségét egy közmondással is alátámasztotta: „de látom [az]t, hogy olyan az én dolgom kegyelmeteknél, minthogy az proverbium, hogy vagyon egy város, kinek Ausonia neve, ha mindaddig hátadon vinnéd el is az embert, és csjak az kapu előtt szépen le ne tennéd, ottan mind addig való munkádnak köszöneti sem volna.”⁵⁵

Habár keménynek, határozottnak, magabiztosnak, időnként pedig egyenesen fennhéjázónak tűnő természete nem sugallja, tettei higgadt konfliktusmegoldó képességeiről árulkodnak. Több levelének részlete azt mutatja, hogy mindig a békés megoldásra törekedett, és folyton azt hangoztatta, hogy a személyes találkozás és az érdekegyeztetés vezethet legkönnyebben az ellentétek elsimulásához. Harinai Farkas lekencei határfoglalása kapcsán azt tanácsolta, hogy személyesen kell találkozni a főúrral, mert az ügy csak közös egyeztetés során oldódhat meg: „Másképpen kell hozzáfogni, mert ez meg nem léssen, csjak meleg beszéddel.”⁵⁶ A marosvécsi uradalom tisztartójával való nézeteltérés során is az volt az álláspontja, hogy békés megoldásra csak akkor jutnak, ha a fejedelmet személyesen keresik fel: „Ebben is fejedelemhez kegyelmetek embert külgyen, ne csjak levelet, nyelv nélkül.”⁵⁷ Egy határsértés kapcsán ő maga került összetűzésbe Beszterce előljáróival, de ekkor is a békés szomszédsági viszonyok megtartása mellett érvelt: „imponáljuk mindennek jó véget, legyen jó kezdésnek jó vége is, ne nevetessük magonkat. Ha immár elkesztük, hadd légyen addig úgy, amint hattuk, békével. (...) Hanem legyen csendességgel, békességgel, tisztességgel, ki nem hozzon mindöltig háborúságot, mert akárki es megbúsul az övéjért.”⁵⁸

⁵⁴ „Azért kegyelmed külgye utánok egy legéntől az privilégiumokat az nyom dolgából, az táskában vadnak az tanácsházban az szegen...” Bvlt. I. 5110. „Az privilégiumok mind Matthias királé, Lajosé és Lászlóé, és az articulus János királé, mind együtt hattam egy táskában az szegen az tanácsházban.” Bvlt. I. 5127.

⁵⁵ Bvlt. I. 4373.

⁵⁶ Bvlt. I. 3611.

⁵⁷ Bvlt. I. 3688.

⁵⁸ Bvlt. I. 3993.

Az elemzett levelek Pistaki hétköznapjairól is elárulnak néhány részletet. Több levélben kérte a besztercei bírót, hogy míg a város ügyeiben otthonától távol tartózkodik, sürgős ház körüli munkáiban legyenek segítségére. 1568-ban építőanyagok (fa, deszka, szarufa, lécz, zsin-dely) szállítását kérte bongárdi birtokára, ahol egy nagyobb ház és lóistálló építésén fáradozott. Egyúttal arra is megkérte a bírót, hogy kövesse figyelemmel a szászszenygyörgyi ácsmester munkáját.⁵⁹ 1591-ben csak úgy vállalta, hogy a város dolgában Bonchidára, a Doboka vármegyei sedriára utazik, ha a bíró a szászszenygyörgyi gerébbel házához hordatja a bongárdi határból a szénáját, melyet a fűzkútiak állataitól féltett.⁶⁰ 1595 júliusában a bíró engedélyét kérte arra nézve, hogy a neki adós vermesiek aratáskor a földjein dolgozva törleszthessék az adósságaikat.⁶¹ 1579 januárjában arra kérte a bírót, hogy járjon közben a besztercei mesterek-nél megrendelt szánjának elkészítése érdekében, annak kiváltására adjon legényének hat forintot, az új szánon pedig egy lantost és egy virginást küldjön házához. Minthogy egyúttal vadat is kért, és egy szakácsról is említést tett, feltehetőleg nagyobb vendégségre készült.⁶² 1585 őszén vérhasban szenvedett otthonában, így október elején a besztercei bíró által próbált visszasze-rezni 16 forintot, Besztercén eladott négy ökrének az árát, melyet a városhoz közeli Besenyő egy fogadós asszonya lopott el két jobbágyától.⁶³ 1584-ben is a bíró közbenjárását kérte, hogy a szászszenygyörgyiek által megsebesített jobbágyai perének az idejét a település gerébjé és az esküdtek tűzzék korábbra, mert őneki az eredeti időpontban a város ügyében már Bethlenben kell lennie. Levelében azt is szóvá tette, hogy a Galaczi Menyhárt által neki adományozott szászlekencei jobbágyasszonynak és gyermekének a kiadását az ottani geréb akadályozta.⁶⁴ 1591-ben arra kérte a bírót, hogy váltságdíj fejében engedje ki a város tömlöcéből egyik jobbá-gya feleségét, mert ad még egy esélyt neki a javulásra.⁶⁵ Az adatok azt sugallják tehát, hogy a város előljáróival, különösen a város bírásaival való együttműködése következtében kapcsolatuk a jogi kérdéseken túlmutató, egymás magánéletét is befolyásoló viszonyná vált.

Két levél Pistaki családtagjairól is tartalmaz adatokat. 1579. novemberi levelében kérte a besztercei előljárókat, hogy távollétében fia, János tanulmányainak a felügyeletét bízzák Helner István esküdtpolgárra, aki „az oskolába erőltesse, ne járjon csak az piacon”.⁶⁶ 1585. szeptem-beri levelében pedig azt olvassuk, hogy az Erdélyi adóját a Portára szállító Wass György társa-ságában János fiát és sógorát, Fodorházi Mártont is Törökországba küldte „látni és tanulni”.⁶⁷ Ezen adatok azt hangsúlyozzák, hogy Pistaki, biztosan saját példájából is okulva, tudatában volt annak, hogy a tanulás fia majdani boldogulásának lehet a záloga, emiatt nem vonakodott pénzt és gondoskodást áldozni rá.

⁵⁹ Bvlt. I. 3107, 3140, 3160. – A tágas lóistállóra gyakori utazásai miatt lehetett szüksége. Egy 1579-es levelében, melyben megköszönte a besztercei bírónak ellopott „gyeplős” lova visszaszerzését, kifejtette, hogy az állat nélkül se-hová nem tudott volna menni, mert háts lovai a fáradtság miatt használhatatlanokká váltak. Bvlt. I. 4572.

⁶⁰ „Mert addig segítséget keresnék, amíg odajárok, kegyelmetek se hagyja kárt vallanom, s én is szolgálók ke-gyelmeteknek, egyik kéz a másikat mossa.” Bvlt. I. 5563.

⁶¹ Bvlt. I. 5853.

⁶² Bvlt. I. 4411.

⁶³ Bvlt. I. 5290.

⁶⁴ Bvlt. I. 5129.

⁶⁵ „Meghagyám, hogy kiválcsák ez eccer, talán jámbor léssen, kegyelmed is bocsássa el én érettem.” Bvlt. I. 5563.

⁶⁶ Bvlt. I. 4538.

⁶⁷ Bvlt. I. 5284.

Leveleiben Pistaki időnként olyan híreket is közölt Beszterce előljáróival, melyek befolyással lehettek a város és a kerület életére. 1578. november végén figyelmeztette a város előljáróit, hogy ha nem intézkednek, ők is a kolozsvári bíró és esküdtek sorsára jutnak, akiket azért bírságot meg a fejedelmi tábla, mert a városi céhmesterekkel nem tartatták be az országgyűlés által nemrég hozott árszabályozást.⁶⁸ 1573. március elején a gyulafehérvári országgyűlésről értesítette a besztercei előljárókat, hogy alkalom nyílt egy gyulafehérvári háznak a megvásárlásra, s hogyha érdekeltek, gyorsan cselekedjenek.⁶⁹ 1567. október 22-én kelt levelének végén az uralkodó, János Zsigmond gyógyulásáról szóló hírt osztott meg a városi előljárókkal.⁷⁰ 1572 novemberében viszont a tordai terminusról megírta, hogy az ország más részein tomboló pestisjárvány már ott is sűrűn szedi áldozatait.⁷¹ Néhány levélben halálhírekkel is szolgált a besztercei előljáróknak: 1573-ban Bekes Gáspárné Harinai Anna, 1576 novemberében Szalánkeményi Miklós kolozsvári jegyző, Torma János szamosújvári provisor és Miksa császár, 1584 márciusában pedig Wesselényi Miklós ítélmester haláláról számolt be.⁷² Mind olyan adatok tehát, amelyek kihatással lehettek a város életére, és amelyek az akkori híráramlási viszonyok között értékes értesüléseknek számítottak.

Pistaki Lukács leveleinek bemutatásával reményeink szerint sikerült rávilágítanunk e forrástípusban rejlő számos kutatási lehetőségre. Az elemzés megmutatta, hogy e levelek egy 16. század végi prókatori életpálya olyan részleteibe engednek betekintést, amelyekbe más, „hivatalos” források esetén alig van lehetőség. Továbbá, tekintve a korszak forrásadottságait, ha lesz is rá példa, vélhetően kevés más korabeli prókátor esetében nyílik lehetőség újabb hasonló vizsgálatok elvégzésére. Emellett az is nyilvánvaló, hogy e levelezés nemcsak Pistaki prókatori életpályájának illetve magánéletének az alakulását dokumentálja, hanem számos adattal szolgál az ország vagy szűkebben egy kora újkori erdélyi település vagy kerület igazgatási és bíráskodási rendszerének, belső életének és társadalmának a vizsgálatához is.

⁶⁸ Bvlt. I. 4380. Az 1578. április-májusi, majd az októberi országgyűlés 200 forint terhe alatt korlátozta a nyersbőrök, illetve az abból készült termékek árát. (EOE III. 134-135, 139.) Kolozsvár közgyűlése 1578. szeptember 7-én a főbíró és esküdtek feladatául rendelte, hogy értesítsék a városi céhmestereket a limitáció bevezetéséről, de november 15-i határozatában már azt rögzítette, hogy „az limitációnak elnegligálásáért” a főbíró és esküdtt tanácsot 200 forintra büntette a városban ülésező fejedelmi tábla. RNLtKv, Kolozsvár város levéltára (Primăria oraşului Cluj), Kolozsvár város közgyűlési jegyzőkönyvei (Protocoloalele adunării generale ale oraşului Cluj), I/3. 173°, 175°.

⁶⁹ Egy bizonyos Imre Kovács üzente általa Beszterce előljáróinak, hogy 300 forinton hajlandó eladni számukra gyulafehérvári házát, mert ő Kolozsvárra költözik. Vélhetően azért volt éppen Pistaki a közvetítő, mert a kolozsvári házat prókátorként ő szerezte meg a Kovácsnak. Bvlt. I. 3737.

⁷⁰ „Továbbá Urunk üfelsege jó egészségben vagyon, nyulazni is kijár.” Bvlt. I. 3041.

⁷¹ „Újsságot egyebet nem írhatom, hanem hogy bizony Isten akarattából itt ugyan jó módon halogatunk, nem is harangoznak immár mindennek, mert elunták, hol hatnak, hol tűznek, Isten győzne mindennek harangozni.” Bvlt. 3708. – Pestisjárványról egy másik, 1584 márciusában írott levelében is említést tett: „most ugyan igen halnak mindenütt”. Bvlt. I. 5124.

⁷² Értesülései nem mindig voltak a legpontosabbak, Miksa halálának napját néhány nappal ugyan elvétette, de az adott körülmények között ennek különösebb jelentősége nem volt. Bvlt. I. 3786, 4055, 5124.

The Judicial Activity of Early Modern Transylvania from a Different Perspective. The Correspondence of the Procurator Lucas Pistaki (1567–1595)

Keywords: Transylvanian Principality, judicial institutions, Princely Table, Princely Chancellery, procurator, correspondence, Transylvanian Saxons, Bistrița/ Bistritz/ Nösen, District of Bistrița

By analyzing the correspondence of Lucas Pistaki, an early modern Transylvanian procurator with the town-magistrate of Bistrița (Beszterce, Bistritz/Nösen) between 1567 and 1595 the study brings new data on the judicial activity of Transylvania and on the professional and private life of an early modern procurator. Our archival sources are unique since they do not discuss the mentioned topics from the point of view of the authorities who operated the system, but rather from “below”, from the point of view of those who participated as litigants or as their representatives in the judicial process. More than half of the letters concern the lawsuits of Bistrița represented by Pistaki at the court sessions of the Princely Table against the nobility of the surrounding counties. The same letters contain details about the activity of the Table, the daily tasks of Pistaki at these court sessions and the charter-issuing activity of the Princely Chancellery too. Other letters discuss the activity of the judicial institutions of the counties and the trials he represented for the town at these sessions. Some missives also show that, if asked, Pistaki advised the magistrates of the town in issues regarding their judicial actions even in cases when he did not represent the town. Sporadically there are fragments regarding Pistaki’s private life and family members, or details about more general news and events from around the country that could have influenced the town’s and district’s inner life and political connections. The data of the correspondence shows that, based on his experiences gained as notary of the Princely Chancellery and as procurator, Lucas Pistaki had a deep knowledge of the whole judicial system of the country and of the characters who operated it. He had a better knowledge of the customs and laws of the country, the decisions of the Diet, or even of the privileges of the Transylvanian Saxons in general, and of the town or the District of Bistrița in particular than the members of the town-magistrate themselves.